

вилось жакливим: борщ і кашу фактично не варили, а переважно готували „затирку“, яку на півдні колгоспники називали „шліхта“ або „шліхтер“, натякаючи на колишнього наркома землеробства О. Шліхтера, котрий у 1933 р. очолював Раду по вивченню продуктивних сил України. За такого ставлення до колгоспників „продуктивні сили“ втратили не лише спроможність до самовідтворення, а й життя. Трудодні перетворилися в українських селах на „труподні“.

ХЛІБОЗАГОТІВЕЛЬНА ПОВИННІСТЬ СЕЛЯН

Історики багато написали про „хлібозаготівельні кампанії“, про виконання „хлібозаготівельних завдань“, „хлібозаготівельних планів“ тощо. Хлібозаготівлі, враховуючи їх обов'язковість та карально-репресивний механізм виконання, виявилися однією з фіскальних форм натурально-продуктових повинностей українських селян. Партійні та урядові постанови супроводжувалися термінами „селяни повинні“, „колгоспи повинні“, „колгоспники повинні здати“. 26 квітня 1932 р. С. Косіор у листі до Сталіна називає вивезення хліба кіньми – „повинністю“, яка оплачувалася, тому що „ця повинність, зазвичай, здійснювалася порядком примусової мобілізації“.

Виконання селянами та колгоспниками хлібозаготівельних повинностей у 1931–1933 рр. стало основною причиною страшного голодомору. Валовий збір зернових в Україні 1931 р. – становив 17,7 млн., у 1932 р. – 12,8 млн., у 1933 р. – 22,2 млн. тонн. Обсяг хлібозаготівель у 1931 р. сягав 39% валового збору, що було критичною межею для хлібофуражного балансу України, відтак протягом першої половини 1932 р. голод охопив третину районів. З мізерного збору зернових у 1932 р. вилучили 52%, тому настав колапс сільськогосподарського виробництва.

Жовтневий візит Молотова в Україну виявився „переломним“. Він вимагав від партійних організацій активної „боротьби за хліб“, а від колгоспників „виконання своїх першочергових зобов'язань перед пролетарською державою“. На той час Україна виконала лише 38% річного плану, тому 30 жовтня 1932 р. члени політбюро ЦК КП(б)У виїхали до областей та районів для по-

силення темпів хлібозаготівель. „Боротьба за хліб“, яку ініціював Молотов та Сталін, перетворилася на війну проти селян. Западлива партноменклатура вимагала абсолютного виконання плану хлібозаготівель до 10 грудня, запроваджуючи всілякі репресії: до одноосібників, які не виконували державної хлібоповинності застосовували штраф в розмірі ринкової вартості незданого по плану хліба, без звільнення від виконання зобов'язань, обмеження постачання промтоварами; від заможних „куркульських господарств“ вимагали абсолютного виконання „твердих завдань“. Україну змушували повернути насінневу позичку до 1 грудня, починаючи з надходження перших партій зерна. Торгівля хлібом заборонялася до виконання плану хлібозаготівель. Політбюро ЦК КП(б)У зобов'язало органи юстиції першочергово розглядати „справи по хлібозаготівлях“, дотримуватись суворих репресій, направляти до сільських районів мобільні нарсуди. 9 листопада 1932 р. Наркомюст УСРР та Генеральна прокуратура розіслали вказівки місцевим судовим органам, щоб вони забезпечували стягнення хліба, „що його повинні здати окремі здавці“. Судові справи розглядалися протягом 5 днів. „Судові органи повинні вживати сувору та реальну репресію до тих, – зазначалося в циркулярі Наркомюсту, – що злісно ухиляються виконувати зобов'язання з хліба, в першу чергу до твердоздатчиків“. Втручання органів юстиції щодо забезпечення виконання „твердих завдань“ означало юридичне оформлення системи державних повинностей українських селян.

Чергова хвиля постанов партійно-радянських органів, якими „удосконалювалася“ система визиску селян, припадає на листопад 1932 р. Так, 11 листопада 1932 р. Раднарком УСРР видав інструкцію „Про організацію хлібозаготівель в одноосібному секторі“, яка озброїла місцеві органи влади нормативним документом, котрий дозволяв застосувати репресії, чинити свавілля та знуцання над селянами, які не „виконують своїх зобов'язань“. Селян-одноосібників штрафували, позбавляли земельного наділу, садиби, виселяли поза межі району та області, конфіскували майно. Держава не дбала про селян, вважала їх „ворожим елементом“, забороняли торгувати, не видавала кредиту, насіння. Самодіяльних господарів перетворили на кріпаків.

18 листопада 1932 р. ЦК КП(б)У видав постанову „Про заходи по посиленню хлібозаготівель“, положення якої виходять за межі політичного рішення. Вони відповідають основним статтям Конвенції ООН від 9 грудня 1948 р. про запобігання геноциду, особливо у частині щодо створення умов, які призвели до фізичного винищення людей. Партійна постанова зобов’язувала радянські органи влади „негайно заборонити будь-які витрати всіх натуральних фондів, створених в колгоспах“, надати права РВК перераховувати до фонду хлібозаготівель усі натурфонди, створені в колгоспах“, „повністю припинити видачу будь-яких натуравансів в усіх колгоспах, що незадовільно виконують план хлібозаготівель“, організувати повернення хліба, виданого для громадського харчування, вилучити в окремих колгоспників та одноосібників, украденого ними зерна під час жнив. В колгоспах, які не виконували плану хлібозаготівель, влаштовували публічний обмолот зернових з присадибної ділянки колгоспника, зараховуючи її як видачу на трудодні. Крім перелічених заходів пропонувалося занесення колгоспів на „чорну дошку“, тобто діяла продовольча та комунікаційна ізоляція колгоспників сіл. 20 листопада 1932 р. Раднарком УСРР, виконуючи партійне рішення, видав постанову „Про заходи до посилення хлібозаготівель“, відтак партійно-радянський тандем засвідчив початок антигуманної акції, яка мала виразні ознаки геноциду.

Жовтнево-листопадовий наступ 1932 р. проти українських хліборобів, керований Молотівим за вказівкою Сталіна та консультативної підтримки Кагановича, спричинив апогей голодомору 1933 року. Свавілья судових органів, уповноважених, голів та активістів сільських рад, забезпечене партійними директивами та інструкціями Наркомюсту, не мали меж. Наприклад, у Литичівському районі у 1932 р. були села з меншою врожайністю, у яких вилучення сягало 70–75%, а з більшою врожайністю – 50–60%. Така питома вага заготівель означала голодну смерть. За невиконання хлібозаготівельної повинності у селян забирали майно, реманент, продукти, худобу, помешкання. „В 1931 р. наклали тверде завдання, – писав 17 травня 1932 р. до редакції „Колгоспного села“ мешканець с. Триліси Фастівського району М. С. Пилипенко, – наклали непосильний продподаток в 1932 р. Осимий хліб сам змолотив і одвіз, а яровий сільська рада весь

забрала. Забрано було корову, коня, реманент, картоплі 50 пудів. Бляху цинкову сільрада продала за 250 крб. Вигнали мене з дітьми з хати. На посів не оставили ні бубочки. Наклали якогось штрафу 200 крб. і за що не знаю“. Таких фактів свідомого розорення селянських господарств було безліч. Фізичне побиття селян уповноваженими стало нормою в українських селах. Їх били, засуджували до розстрілу, закопували живими.

Хлібозаготівельна державна повинність колгоспів, колгоспників, селян-одноосібників, виконання яких забезпечували політично-адміністративні, радянські, судові та карально-репресивні органи, свідчила про безправний соціально-правовий статус українських хліборобів, які виявилися покріпаченими.

„ЧОРНІ ДОШКИ“: ГЕНОЦИД УКРАЇНЦІВ

Термін і явище „чорні дошки“ з’являються у січні-лютому 1928 р., тобто після чергового запровадження продрозверстки, яку, як відомо, скасували у березні 1921 р. „Чорні дошки“, як система примусових заходів та соціальної ізоляції населення, належали до карально-репресивного арсеналу партійно-радянських органів влади, спрямованих проти „злістих утримувачів хліба“. Протягом першої половини 1928 р. їх застосовували вибірково, карально-репресивні органи обмежувалися іншими профілактичними засобами покарання за невиконання „плану до двору“: позбавлення волі на „реченець“ від шести місяців до 3-х років, штраф, попередження, конфіскація майна, худоби, реманенту, хати, адмінвиселення.

Для „успішного“ завершення хлібозаготівель почали застосовувати так звані „заслонні загони“ навколо українських сіл та на залізницях, які унеможлилювали перевезення „хлібо-насіння“. У квітні 1932 р. про них згадав Раднарком України. Спочатку, коли масово створювалися колгоспи, більшовики не наважувалися застосовувати „чорні дошки“. Поява влітку 1932 р. московських емісарів в Україні – Молотова, Кагановича, які займалися викачкою українського хліба, реанімувала ідею використання „чорних дошок“. 18 листопада 1932 р. вони набули другого дихання та офіційного карально-репресивного статусу згідно